

Pavel Š t ě p á n (Praha)

ADJEKTIVA UTVOŘENÁ T-OVÝMI PŘÍPONAMI V POMÍSTNÍCH JMÉNECH V ČECHÁCH

0. V tomto příspěvku se zaměříme na výskyt jakostních adjektiv utvořených od substantivních základů sufixy *-atý*, *-natý*, *-ovatý*, *-itý*, *-ovitý* v pomístních jménech na území Čech¹⁾. Mluvnice češtiny 1 ve výčtu *t*-ových přípon, kterými se tvoří jakostní adjektiva, kromě uvedených sufixů uvádí také příponu *-istý* (*skalistý*)²⁾; v anoikonymickém materiálu však adjektiva tvořená tímto sufixem nejsou zastoupena.

Sufix *-atъ/itъ/ovitъ* je doložen již ve staroslověnštině, kde při tvoření kvalitativních adjektiv konkuroval nejčastěji zastoupenému sufixu *-ьнъ*. Na rozdíl od přípony *-ьнъ* byl však tento sufix využíván pouze při derivaci od konkrét. Pro užívání jednotlivých variant existovala přitom jasná distribuční pravidla: varianty *-atъ* a *-ovitъ* se připojovaly k o-kmenovým základům, varianta *-itъ* pak k základům i-kmenovým a ke konsonantickým kmenům³⁾. Ve staré češtině je sufix *-atý* v porovnání se staroslověnštinou již výrazně produktivnější; má zde významový odstín objektové posesivity (objektu, k němuž se vztahuje odvozené adjektivum, je přisuzována vlastnost, kterou se vyznačuje základové jméno). Pro spojování jednotlivé varianty sufixu se základy existovala i ve staré češtině zpočátku jistá distribuční pravidla. Byla založena na jmenném rodě základových substantiv; později se však tato omezení narušovala. Základní varianta *-atý* se ve staré češtině spojuje se základy všech tří rodů, varianta *-ovatý* se pojí zpočátku převážně se základy maskulin, *-itý* pak se základy neuter. V pozdějším období staré češtiny vznikly mladší varianty *-ovitý* a *-natý*⁴⁾. Zřídka se u některých adjektiv utvořených *t*-ovým sufixem začíná objevovat významový odstín podobnosti. Ve střední době je sufix *-atý* s variantami *-natý* a *-ovatý* velmi produktivní; i nadále vyjadřuje objektovou posesivitu; postupně se začíná rozvíjet rovněž kategorie adjektiv vyjadřujících podobnost⁵⁾. V období národního obrození patří sufix *-atý* s variantami *-natý* a *-ovatý* i nadále mezi přípony sloužící k odvozování objektově posesivních adjektiv. Za nejméně produktivní je přitom považována základní varianta *-atý*, naopak nejproduktivnější je *-ovatý*. Lze zde najít

¹⁾ Materiálovým východiskem je abecední generální katalog pomístních jmen v Čechách, uložený v oddělení onomastiky Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., v Praze.

²⁾ Mluvnice češtiny 1, Praha 1986, s. 372.

³⁾ Srov. A. Lamprecht – D. Šlosar – J. Bauer, Historická mluvnice češtiny, Praha 1986, s. 302 – 303.

⁴⁾ Srov. A. Lamprecht – D. Šlosar – J. Bauer, o. c. v pozn. 3, s. 303.

⁵⁾ Srov. A. Lamprecht – D. Šlosar – J. Bauer, o. c. v pozn. 3, s. 304.

určité „náznaky distribuce variant řízené hláskoslovně (nejčastější je zakončení *-rnatý*, *-tnatý*, *-dnatý*, *-vnatý*, *-kovatý*, *-novatý*, *-lovatý*)“⁶⁾. Sufix *-itý* je v tomto období poměrně řídký. Naopak vzrostla produktivita varianty *-ovitý*, která je užívána nejčastěji k tvoření adjektiv s podobnostním významem⁷⁾.

Podle Mluvnice češtiny 1 bývají v současné češtině při tvoření adjektiv pomocí *t*-ových sufixů odvozovacím základem „konkrétní pojmenování orgánů a součástí lidských, živočišných i rostlinných organismů, dále názvy přírodních útvarů, látek, předmětů i základních tvarů, které jsou jim vlastní“⁸⁾. Pro výzkum anoikonymického materiálu jsou relevantní především adjektiva charakterizující neživé předměty. Jejich charakteristika je založena na určitém význačném, nápadném vnějším znaku (nejčastěji se jedná o znaky prostorové – např. *kulatý*, *špičatý*, *svažitý*) nebo na znaku kvantitativním (podle Mluvnice češtiny 1 je častý význam ‚pokrytý něčím‘, ‚plný něčeho‘, ‚bohatý něčím‘ – např. *lesnatý*, *travnatý*, *kopcovitý*, *kamenitý*, *bahnitý*). Některá adjektiva utvořená *t*-ovými sufixy odrážejí spíše složení a stavbu daných objektů (např. *vápnitý*, *šřavnatý*, *peckovitý*)⁹⁾. Mluvnice češtiny 1 uvádí rovněž skupinu adjektiv charakterizujících substance na základě podobnosti, např. *baňatý*, *klikatý*, *kořatý*, *vejčitý*¹⁰⁾. V současné češtině je tvoření jakostních charakterizačních adjektiv *t*-ovými příponami omezeno; sufixy *-itý* a *-natý* mají nízkou produktivitu, poněkud častější (zvláště v terminologii) je tvoření příponami *-atý* a *-ovatý*¹¹⁾. Nejproduktivnější je sufix *-ovitý*, jímž „se tvoří především adjektiva charakterizující substanci na základě vlastnosti nebo příznaků, které má společné (podobné, obdobné) s jinou substancí, popř. které jsou příznačné pro tuto substanci, připomínají ji apod.“¹²⁾. Můžeme tedy konstatovat, že produktivita sufixu *-ovitý* užívaného pro tvoření adjektiv od doby národního obrození (viz výše) ještě vzrostla. Ostatní *t*-ové sufixy jsou při tvoření od substantiv neproduktivní¹³⁾.

Adjektiva tvořená *t*-ovými sufixy, která se vyskytují v pomístních jménech, klasifikujeme na základě sémantického hlediska do několika skupin. V jejich rámci probíráme vždy postupně adjektiva odvozená pomocí sufixů *-atý*, *-natý*, *-ovatý*, *-itý*, *-ovitý* (pokud jsou v dané skupině zastoupena).

⁶⁾ Viz A. Lamprecht – D. Šlosar – J. Bauer, o. c. v pozn. 3, s. 306.

⁷⁾ Srov. A. Lamprecht – D. Šlosar – J. Bauer, o. c. v pozn. 3, s. 306.

⁸⁾ Viz Mluvnice češtiny 1, o. c. v pozn. 2, s. 372.

⁹⁾ Srov. Mluvnice češtiny 1, o. c. v pozn. 2, s. 372.

¹⁰⁾ Srov. Mluvnice češtiny 1, o. c. v pozn. 2, s. 372.

¹¹⁾ Srov. Mluvnice češtiny 1, o. c. v pozn. 2, s. 373 – 374.

¹²⁾ Viz Mluvnice češtiny 1, o. c. v pozn. 2, s. 374.

¹³⁾ Srov. Mluvnice češtiny 1, o. c. v pozn. 2, s. 374.

1. Klasifikace do sémanticko-motivačních skupin

1.1 Porost

V pomístních jménech na území Čech jsou zastoupena tři adjektiva odvozená sufixem *-atý* od názvů porostů: *kopřivatý* (adjektivum je doloženo v dodatcích Kottova slovníku, Kott¹⁴⁾ (VI, s. 664) je vysvětluje německým ekvivalentem *nessevoll*; pomístní jméno *Kopřivatá* patří poli v Lipnici na Blovicku), *kořenatý* ‚mající silné kořeny, plný kořenů‘ (PSJČ; názvy *Kořenatý* a *Kořenatej* patří lesům v Kladínách na Trhosvinensku a ve Smilovicích na Vltavotýnsku) a *křovatý*¹⁵⁾ ‚křovinami porostlý‘ (PSJČ; názvy *Křovatá* a *V křovatým* náleží pozemkům ve Slepoticích na Holicku a v sousedních obcích Turov a Moravany, pojmenování *Na křovatých* se vztahuje k louce v Olešné na Pelhřimovsku).

V analyzovaném materiálu se vyskytuje pouze jediné přídavné jméno odvozené od názvu porostu sufixem *-natý*, a to *travnatý*. Toto adjektivum se vyskytuje v jediném pomístním jménu – v názvu lesa *Travnatá myť* v Chrástu na Březnicku.

Mnohem častěji se v pomístních jménech setkáváme s adjektivy utvořenými od názvů porostů sufixem *-ovatý*. Nacházíme zde přídavná jména *malinovatý* ‚jako malina‘ (Jg; název *Malinovatá* patří pozemkům v Plevnici na Pelhřimovsku), *mechovatý* ‚mechem porostlý‘ (PSJČ), ‚plný mechu‘ (Jg; jméno *Na Mechovatej* označuje vlhké, mechem porostlé pozemky ve Varvažově na Mirovicku), *šípkovatý* (Kott uvádí u tohoto adjektiva německý ekvivalent *hagedornstrauchartig*; název *Na Šípkovate* se vztahuje k poli v Čejeticích na Strakonicku, v jehož blízkosti rostly na mezi šípkové keře) a *trnovatý* ‚trnitý‘ (PSJČ; názvy *Trnovatá* a *Trnovatý* patří pozemkům ve Čmelinách na Nepomucku a v Libákovicích na Přešticku). Dále se v anoikonymech setkáváme s adjektivy *pejrovatý*¹⁶⁾ (název *Pejrovatá*, *Na Pejrovaté* patří dříve údajně hojně zaplevelenému poli v Biřkově na Přešticku) a *vostřicovatý* (pojmenování *Na Vostřicovatej* náleží louce v Jelcových Lhotkách na Pelhřimovsku), která nejsou ve slovnících doložena (ani v hláskově pospisovněné podobě).

---

¹⁴⁾ Na slovníky češtiny odkazujeme zpravidla sub voco; pouze v případě, kdy se jedná o heslo mimo hlavní slovníkovou část (zejména u Kottova slovníku), uvádíme příslušný díl a stranu. Použité zkratky slovníků: GebSl – J. Gebauer, Slovník staročeský I – II, Praha 1903 – 1916; Jg – J. Jungmann, Slovník česko-německý I – V, Praha 1835 – 1839; Kott – F. Š. Kott, Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický I – VII, KottDod – F. Š. Kott, Dodatky I – III, Praha 1878 – 1906; MSS – J. Bělič – A. Kamiš – K. Kučera, Malý staročeský slovník, Praha 1978; PSJČ – Příruční slovník jazyka českého I – VIII, Praha 1935 – 1957.

¹⁵⁾ Adjektivum *křovatý* chápeme jako odvozené sufixem *-atý* od kolektiva *křoví*, nelze však vyloučit, že mohlo být utvořeno příponou *-ovatý* od apelativa *keř*.

¹⁶⁾ Kott uvádí pouze adjektivum *pýřovatý* související se slovesem *pýřiti*.

Sufixem *-itý* je od názvu části porostu odvozeno adjektivum *trnitý*. Ve slovnících je uvedeno pouze ve významu ‚trny porostlý, opatřený‘ (srov. PSJČ). V pomístních jménech *Trnitá pastvina* (v obci Liška na Klatovsku), *Trnitý meze* (Syrov na Dolnokralovicku) a *Trnitá mez v loužku* (Čečovice na Nepomucku) však vystupuje nepochybně ve významu ‚porostlý trnitým porostem‘. Dále se v anoikonytech setkáváme s adjektivem *pařezitý* (ve slovnících nedoloženým¹⁷⁾) a jeho nářeční hláskovou variantou *parezitý* (*Pařezitá* – pozemky v Drachově u Kamenice nad Lipou a v Polničce na Přibyslavsku, *Pařezitý* – rybníky ve Svatém Poli na Dobříšsku, v Plačkově na Humpolecku a v Růženě u Sedlce, dále pozemek v Rukávči u Milevska, *Pařezitej* – bývalý rybník v Božejově na Pelhřimovsku, *Na Pařezité* – pozemky v Drachově u Kamenice nad Lipou a v Turovce na Pelhřimovsku; *Parezitý* – les v Milevsku a rybníky v Letovech na Plánicku a ve Skálách u Protivína na Vodňansku, *Na Parezité* – pozemky v Myslívě na Plánicku, *Na Parezitej* – pozemky ve Vráži na Písecku a ve Vlčí na Přešticku, *V Parezitým* – les v Mračově na Blatensku). Do této sémantické skupiny patří i adjektivum *křovitý*, které lze chápat jako odvozené sufixem *-itý* od adjektiva *křoví* (nejde však o jedinou možnou interpretaci – srov. výše *křovatý*). PSJČ uvádí u tohoto adjektiva významy ‚mající tvar keře, keřovitý‘ a ‚keři porostlý‘. V anoikonymu *Na křovitý* (název pole v Nosetíně u Sedlce) toto přídavné jméno vystupuje nepochybně ve druhém z těchto významů.

Sufixem *-ovitý* je od názvu porostu odvozeno pouze jedno adjektivum doložené v anoikonymii Čech, konkrétně přídavné jméno *mechovitý* ‚porostlý, zarostlý mechem‘ (PSJČ; *Mechovitá* – louka v Šimanově na Humpolecku, *Na Mechovitý* – louka ve Skuhrově na Habersku).

Motivace pomístních jmen náležejících do této skupiny je zcela zřejmá: vychází z porostu (v některých případech z jeho části), který se vyskytoval v blízkosti pojmenovaných objektů nebo přímo v jejich rámci.

1.2 Charakter půdy, vlhkost

V názvu louky *Bahnatá* v Hradišti na Blovicku se setkáváme s adjektivem *bahnatý* ‚bažinatý‘ (PSJČ), utvořeným sufixem *-atý* od apelativa *bahno*.

Podobně řídká jsou v pomístních jménech rovněž adjektiva odrážející vlastnosti půdy odvozená sufixem *-natý*. Setkáváme se zde pouze se dvěma adjektivy odvozenými od apelativa *písek*, a to *písečnatý* ‚mající písčité rýž‘ (PSJČ) a *písknatý*. Druhé adjektivum je utvořeno nepravidelně a není zachyceno ve slovnících. Anoikononym *Písečnatý* patří poli v Újezdě na Pardubicku. Názvy polí *Písknaté* a *Na Písknatej* jsou doloženy ze dvou různých lokalit (z Těchonic na Plánicku a Komušína na Horažďovicku), vzdálených od sebe více než deset kilometrů vzdušnou čarou.

---

¹⁷⁾ Kott VII, s. 194 uvádí pod heslem *Pařezitý* pouze název rybníka.

Poněkud častěji se v anoikonytech setkáváme s adjektivy odrážejícími charakter půdy nebo vlhkost pozemků, která jsou utvořena sufixem *-ovatý*. Jedenáctkrát je v pomístních jménech doloženo adjektivum *hlinovatý* ‚bohatý na hlínu‘ (PSJČ, hodnoceno jako archaické), jedenkrát se navíc setkáváme s jeho variantou *hlínovatý*, ve slovnících nedoloženou. Přídavné jméno *jílovatý* se vyskytuje v názvu pozemků *Jílovaté* v Divci na Královéhradecku. Pojmenování pozemku *Pískovatá* v katastru města Horažďovic vychází z adjektiva *pískovatý* ‚obsahující hodně písku‘ (PSJČ). Ve slovnících není doloženo adjektivum *mokrovatý*, přítomné v názvu pole *Mokrovatá* v Dehtíně na Klatovsku.

Nejhojnější jsou v této sémanticko-motivační skupině adjektiva utvořená sufixem *-itý*. Téměř pět desítek pomístních jmen obsahuje adjektivum *bahnitý* ‚plný bahna, močálovitý‘ (PSJČ) a jeho nářeční hláskovou variantu *behnitý*. Ojedinele (pouze v názvu pole *Na Hlinitých* ve Skuhrově na Březnicku) se vyskytuje adjektivum *hlinitý* ‚bohatý na hlínu, zbarvený jako hlína, páchnoucí hlínou‘ (PSJČ). Velmi hojně (více než 160 pomístních jmen) je naopak adjektivum *kamenitý* ‚obsahující mnoho kamení, plný kamení, skalnatý‘ (PSJČ). Více než dvě desítky pomístních jmen obsahují adjektivum *píscitý* ‚pískem pokrytý, obsahující písek‘ (PSJČ) a jeho zastaralou podobu *píštítý* (PSJČ).

Z adjektiv odvozených sufixem *-ovitý* je v této skupině pomístních jmen zastoupeno pouze adjektivum *hlínovitý* ‚bohatý na hlínu‘ (PSJČ; pole *Hlínovitý* v Oprechticích na Kdyňsku) a jeho archaická varianta *hlinovitý* (PSJČ; pole *Hlinovitá* v Mišovicích na Mirovicku).

1.3 Vlastnosti terénu, tvar objektu

Sémanticko-motivační skupina založená na vlastnostech terénu nebo tvaru pojmenovaných objektů zahrnuje nejvyšší počet adjektiv odvozených *t*-ovými sufixy i pomístních jmen, jež tato adjektiva obsahují. Probereme je proto ve stručnějším přehledu, podrobněji se zaměříme pouze na některé pozoruhodné případy.

Ve více než třech desítkách pomístních jmen se vyskytuje adjektivum *hrbatý*, které zde vystupuje nepochybně spíše ve významu ‚zkroucený, křivý, nahnutý, nerovný, hrbolatý‘ (PSJČ) než ‚mající hrb, shrbený‘ (PSJČ). Ještě výrazně častěji je zastoupeno adjektivum *kulatý* ‚mající podobu koule‘, ‚mající kruhovitou podobu, okrouhlý‘ (PSJČ). Vyskytuje se ve více než stěch pomístních jménech v různých oblastech Čech. Z dalších přídavných jmen odvozených příponou *-atý* jsou v pomístních jménech četnější rovněž adjektiva *klikatý* ‚několikrát ostře zakřivený, křivolaký‘ (PSJČ), *cípatý* ‚mající cípy‘ (PSJČ) a *špičatý* ‚sbíhající se v prostoru do jednoho bodu, mající špičku, zř. špičky‘ (PSJČ). V anoikonymii Čech dále nacházíme několik adjektiv odvozených od substantiv vztahujících se primárně k částem těla. Přídavná jména *břichatý*, *nosatý*,

rohatý, *hlavatý*, *kotrbatý*¹⁸⁾, *volatý* metaforicky vyjadřují tvar nebo terénní charakteristiku daného objektu. Ojedinele se v pomístních jménech setkáváme s adjektivy *vršatý*, *kopcovitý* (PSJČ; výraz je hodnocen jako lidový),

Poněkud podrobnější zmínku zasluhuje adjektivum *chocholatý*, které PSJČ definuje jako ‚mající chochol‘. Jg, který toto adjektivum vykládá obdobně jako ‚mající chocholku‘, uvádí u apelativa *chochol* mj. význam ‚končítokrouhlý vrch; vrcholek špičatovypouklý (jakýkoliv vršíček, a z čehokoliv vysedlina, též konec nějaké vysokosti, a špic čehokoli)‘; u adjektiva *chocholatý* je navíc připojen příklad *chocholatý vrch*. GebSl uvádí u apelativa *chochol* pro starou češtinu význam ‚vršek, Kogel‘, adjektivum *chocholatý* pak přímo vykládá jako ‚vrškovitý, pahrbkovitý, kogelig‘. Orografickému termínu *chochol* a jeho rozšíření v toponymii Čech věnovala pozornost L. Kusáková¹⁹⁾. Adjektivum *chocholatý* vystupuje v pěti pomístních jménech (čtyřikrát v jihozápadních Čechách, jednou v jižní části středních Čech). Není pochyb o tom, že tato pomístní jména odrážejí charakter terénu v jednotlivých lokalitách²⁰⁾.

Pozoruhodné je rovněž pomístní jméno *Čtyřpaličaté skály*, které podle soupisu pomístních jmen patří skupině skal užívaných k horolezeckému výcviku mezi obcemi Křížánky a Milovy na Hlinecku. Podle P. Davida – V. Soukupa patří název *Čtyři*

---

¹⁸⁾ Adjektivum *kotrbatý* uvádí pouze Kott (6, s. 688), a to jen ve významu ‚hirschschädlig; starkköpfig; dumm‘. Je odvozeno od apelativa *kotrba* ‚hlava‘, přicházejí u něj tedy v úvahu obdobné významy jako u adjektiva *hlavatý*, tj. ‚mající velkou hlavu n. něco podobného veliké hlavě‘, ‚mající tvar n. podobu veliké hlavy‘ (PSJČ).

¹⁹⁾ L. Kusáková, *Apelativum chochol a jeho využití v toponymii*, Zpravodaj Místopisné komise ČSAV 20, 1979, s. 34 – 39.

²⁰⁾ Na základě tohoto zjištění je třeba korigovat Profousův výklad přívlastku v místním jménu *Chocholatá Lhota*. Podle A. Profouse zněl tento přívlastek původně *Chocholova* (tomu by odpovídal první doklad na přívlastek z roku 1594) a vychází z osobního jména *Chochol*; A. Profous se domnívá, že když byl zapomenut původ z osobního jména, lidé „změnili přívl. Chocholova v Chocholatá, a to sotva ve stč. významu ‚vrškovitá, pahrbkovitá‘ [...], nýbrž spíše se žertovnou narážkou na lidi ve smyslu ‚s chocholou jako chocholatý skřivan, chocholouš [...]“ (viz A. Profous, *Místní jména v Čechách II*, Praha 1949, s. 540). Podle našeho názoru není průkazné, že první doklad přívlastku skutečně zachycuje jeho původní podobu; vzhledem k tomu, že všechny ostatní doklady znějí *Chocholatá*, mohlo se v tomto případě jednat o písařskou chybu. Původ z osobního jména sice nelze stoprocentně vyloučit, avšak výklad podle terénní situace se jeví jako mnohem pravděpodobnější, a to jak z důvodů věcných (ves se nachází v kopcovité pošumavské krajině), tak jazykově zeměpisných (*Chocholatá Lhota* se nachází v areálu výskytu apelativa *chochol* v toponymech – srov. L. Kusáková, o. c. v pozn. 19, s. 36 – 37, i v oblasti výskytu adjektiva *chocholatý* v pomístních jménech).

palice skupině skal z nichž největší se nazývá *Čtyřpaličatá skála*, a to podle vrcholu rozeklaného „do podoby čtyř kyjovitých útvarů, lidově zvaných ‚palice‘“²¹⁾.

Z adjektiv utvořených sufixem *-natý* náleží do této sémanticko-motivační skupiny pouze přídavná jména *jamnatý* ‚plný jam‘ (Jg) a *skalnatý* ‚obsahující mnoho skal, plný skal‘ (PSJČ).

Výrazně častěji se zde setkáváme s přídavnými jmény utvořenými příponou *-ovatý*. Ve více než čtyřech desítkách pomístních jmen je doloženo adjektivum *kopcovatý* ‚pokrytý četnými kopci‘²²⁾ (PSJČ) (spolu s jeho – ve slovnících nedoloženými –

---

²¹⁾ P. David – V. Soukup, 666 přírodních krás České republiky, 1. dotisk, Praha 2005, s. 35. Fotografie Čtyřpaličaté skály převzata z <http://www.ddm.svitavy.cz/4palice.jpg> (ze dne 16. 6. 2009).

²²⁾ V pomístních jménech se patrně zpravidla vyskytuje poněkud jiný význam tohoto adjektiva. U jednotlivých objektů (polí, luk apod.), k nimž se jednotlivé názvy vztahují, často

variantami *kopcovatý* a *kopčovatý*. V téměř dvou desítkách pomístních jmen vystupuje adjektivum *kulovatý*, které konkuruje výrazně čtenějšímu přídavnému jménu *kulatý* ‚mající tvar koule, kulatý‘ (viz výše)²³⁾. Uvedme ještě tři další adjektiva na *-ovatý*, která konkurují přídavným jménům na *-atý* odvozeným od stejných základů (srov. výše): *cíповatý* ‚cípy mající‘ (Jg), *hrbovatý* ‚mající hrb, hrbol‘ (PSJČ), *klikovatý* ‚klikatý‘ (PSJČ). Mezi adjektiva na *-ovatý*, která jsou v pomístních jménech častěji zastoupena, patří dále přídavná jména *jamovatý* ‚jámy obsahující‘ (KottDod2, s. 91) a *klínovatý* ‚keilförmig‘ (Kott). Ojedinele se vyskytují následující adjektiva: *dolovatý* ‚doly, důlky, dolíčky, dolínky mající‘, *kolejovatý* (ve slovnících nedoloženo), *rochlovatý* (ve slovnících nedoloženo; odvozeno od nářečního apelativa *rochle* ‚rokle‘ /PSJČ/), *žlabovatý* (ve slovnících nedoloženo); *obloukovatý* (ve slovnících nedoloženo). První čtveřice těchto adjektiv poukazuje na terénní nerovnosti pojmenovaných objektů nebo jejich polohu v terénních sníženinách, poslední uvedené adjektivum vyjadřuje tvar daného objektu.

Adjektiv utvořených sufixem *-itý* je v této skupině opět výrazně méně: jedná se o přídavná jména *kopčítý* ‚plný kopců, kopcovitý‘ (PSJČ) s variantou *kopšitý* (ve slovnících nedoloženo), *hromaditý* (ve slovnících nedoloženo) a *oupaditý* (PSJČ dokládá adjektivum *úpaditý* ‚proláklý, pronesený‘; ‚srázný, svahovitý‘.

Nízký je zde rovněž počet adjektiv utvořených sufixem *-ovitý*: *jamovitý* ‚plný jam, dolíků‘ (PSJČ; devět pomístních jmen výhradně v jižních Čechách), *kopcovitý* ‚plný kopců‘ (PSJČ) s variantou *kopšovitý* (ve slovnících nedoloženo; celkem deset pomístních jmen v různých částech Čech).

1.4 Druh zeměpisného objektu

Poslední sémanticko-motivační skupina, které budeme věnovat pozornost, zahrnuje adjektiva odvozená od apelativ označujících druhy zeměpisných objektů. Z výrazů utvořených příponou *-atý* se zde setkáváme s adjektivy *lučinatý* ‚lučinou n. lučinami pokrytý‘²⁴⁾ (PSJČ) a *lukatý* (ve slovnících nedoloženo)²⁵⁾; v názvu honu *Lukatý* v Mnichově na Strakonicku), která charakterizují druh pojmenovaného pozemku, dále

---

nemůžeme uvažovat o „pokrytí četnými kopci“. Spíše se jedná o objekty nacházející se v kopcovitém terénu, na kopci apod.

²³⁾ Ve dvou pomístních jménech je doloženo rovněž adjektivum *kolovatý* ‚okrouhlý, střížený do kola‘ (PSJČ), odvozené – na rozdíl od adjektiv *kulovatý* a *kulatý* – od apelativa *kolo*. Sémantický rozdíl mezi přídavným jménem *kolovatý* a adjektivy *kulovatý* a *kulatý* se však často stírá; u všech těchto adjektiv je doložen význam ‚okrouhlý‘ (viz výše slovníkové definice), který zpravidla vystupuje v pomístních jménech.

²⁴⁾ Název pozemku *Lučinatá* v Měcholupech na Blovicu vykládá zpracovatel soupisu pomístních jmen skutečností, že „pole bylo víc loukou“.

²⁵⁾ Jg uvádí pouze homonymní adjektivum *lukatý* ‚k luku podobný‘, odvozené od substantiva *luk*.

pak s přídavnými jmény *mezatý* (ve slovnících nedoloženo; v pozemkovém jménu *Pod Mezatým* v Koberovech a Vrátu na Železnobrodsku) a *stezkatý* (ve slovnících nedoloženo; v pozemkovém jménu *Na Stezkatý, Na Stezkatejch* v Soběsukách na Nepomucku), odvozenými od označení objektu, který je součástí pojmenovaného objektu, prochází jím, nebo se nachází v jeho těsné blízkosti.

V analyzovaném materiálu jsou dále zastoupena tři adjektiva odvozená od označení zeměpisných objektů sufixem *-ovatý*: *lužovatý* ‚plný louží‘ (Jg; anoikonimum *Na Lužovatý* patří poli v Měcholupech na Nepomucku, na němž podle zpracovatele soupisu pomístních jmen byly v minulosti louže a mokřiny), *lichovatý* (ve slovnících nedoloženo; utvořeno od apelativa *lícha* ‚úzký pruh, úzký záhon pole, nejčastěji jak se dohodilo obilí při ručním setí‘ /PSJČ/; název *Lichovatý* patří pozemku v Žinkovech na Nepomucku) a *belovatý*. Toto poslední adjektivum bylo patrně utvořeno z podoby *bel*, která je hláskově zjednodušenou variantou apelativa *zbel* (< stč. *stbel*) ‚studánka zpevněná dřevem, případně vsazením dutého pařezu‘²⁶⁾. Vzhledem k tomu, že pomístní jméno *Belovatý Kopytů* patří rybníku (v katastru obce Žíteč na Třeboňsku) se zde zřejmě jedná o přenesený význam ‚zařízení na vypouštění rybníků‘²⁷⁾.

Sufixem *-itý* jsou od označení zeměpisného objektu odvozena pouze dvě adjektiva přítomná v anoikonymii Čech, a to *vohraditý* (u spisovné podoby *ohraditý* dokládá Kott význam ‚schanzartig‘; v názvu pole *Na Vohraditej* v Číhání na Plánicku) a *záhonitý* (ve slovnících nedoloženo²⁸⁾; v názvu louky *Na Záhonité* /Lhota u Kamenice nad Lipou/, která byla podle soupisu pomístních jmen dříve zorána do záhonů).

Sufix *-ovitý* je v této sémanticko-motivační skupině zastoupen jediným případem. V Hlavatcích na Soběslavsku je doloženo bažinaté pole zvané *Na Ouvarovitém*. Adjektivum *ouvarovitý* (nedoložené ve slovnících ani v podobě *úvarovitý*) je utvořeno od apelativa *úvar*, respektive jeho nařeční podoby *ouvar*, ‚mokřina v poli‘ (PSJČ).

1.5 Ostatní adjektiva utvořená *t*-ovými sufixy

Adjektiv, která nepatří do výše uvedených skupin, není příliš mnoho. Upozorníme na čtyři z nich. Další případy jsou vesměs nejasné, nejisté nebo sporné, a proto je ponecháme stranou.

Pole *U křížatého kamene* (Hrazany u Milevska) je podle soupisu pomístních jmen nazváno podle polohy u kamene, na němž je vytesáno devět křížků. Adjektivum *křížatý* dokládá PSJČ ve významu ‚mající kříž, opatřený křížem‘. Přídavné jméno *smradatý* ‚smrdutý‘ je doloženo v názvu pole *Na Smradatejch* ve Strážovicích na Plánicku; zpracovatel soupisu u něj motivaci neuvádí.

²⁶⁾ V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého, 2. vyd., Praha 1968, s. 712.

²⁷⁾ V. Machek, o. c. v pozn. 26, s. 247.

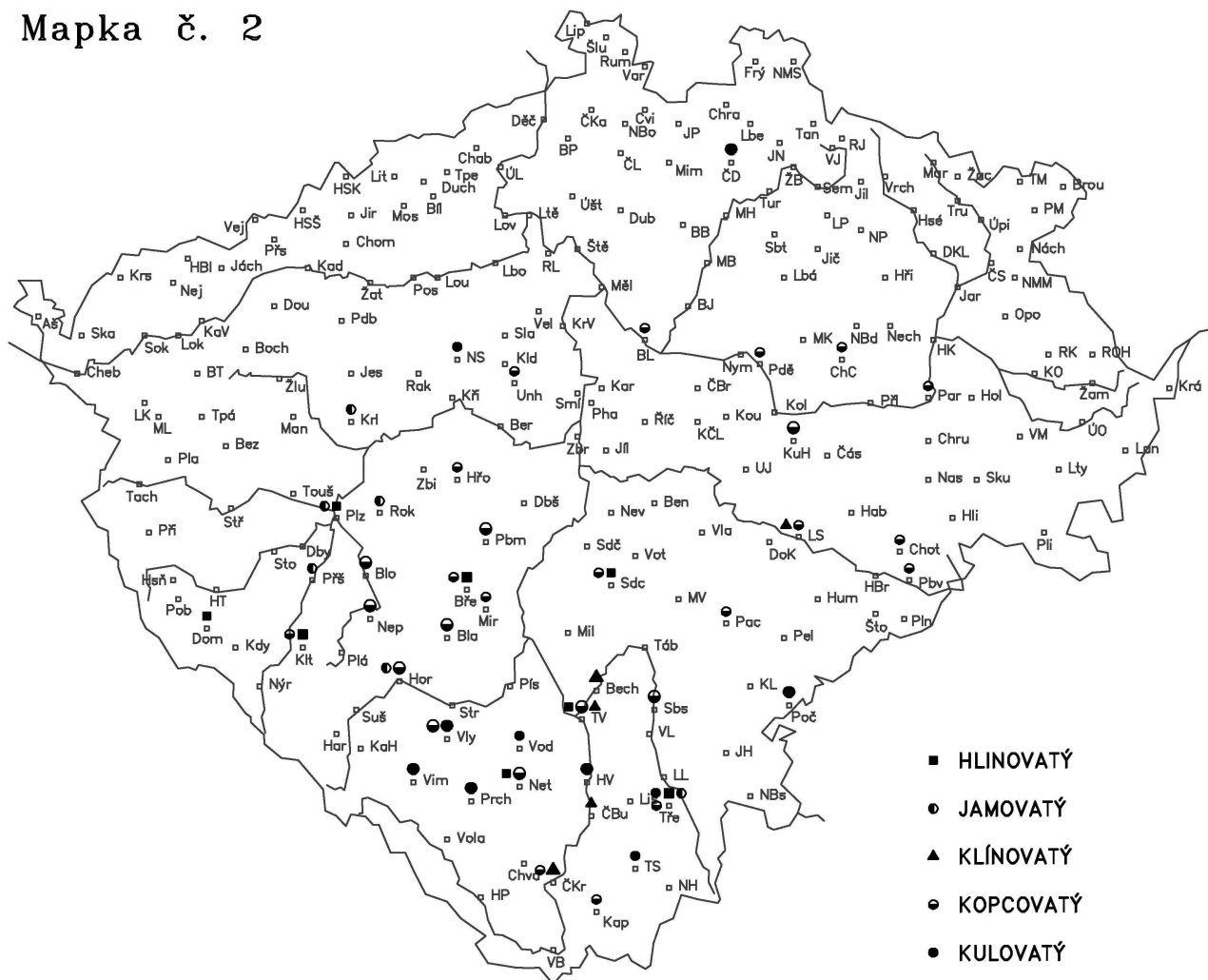
²⁸⁾ Kottem (VII, s. 1105) zaznamenané adjektivum *zahonitý* ‚repulsivus‘ nesouvisí se substantivem *záhon*, ale se slovesem *zahoniti* (srov. MSS).

analyzovaných pomístních jmen ilustrujeme na několika mapkách znázorňujících výskyt vybraných adjektiv v anoikonymii Čech²⁹⁾. Je pozoruhodné, že výrazně geograficky příznaková jsou i taková běžná a zdánlivě zcela bezpříznaková adjektiva jako *bahnitý*, *kamenitý* nebo *klikatý*.

Z hlediska teritoriálního rozšíření nevykazují pomístní jména obsahující adjektiva utvořená jednotlivými *t*-ovými sufexy žádné podstatnější rozdíly.

Mapka č. 2

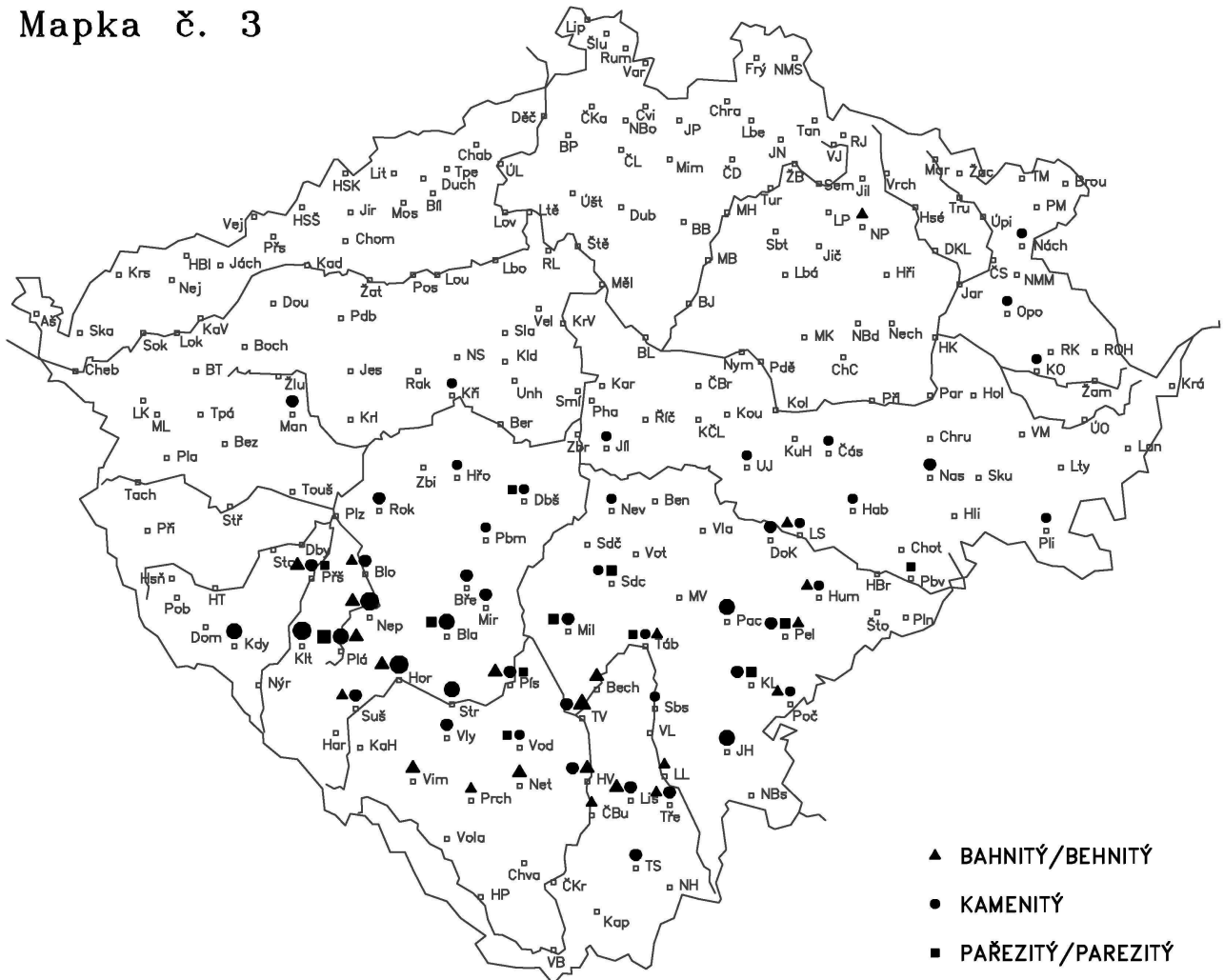
3. Shrnutí

Jak vyplývá z provedené analýzy, naprostá většina adjektiv odvozených *t*-ovými sufexy vyjadřuje v pomístních jménech objektovou posesivitu (viz úvodní část

²⁹⁾ Orientační body na mapkách jsou sídly bývalých soudních okresů. Užití zkratky těchto sídel jsou vysvětleny např. v úvodním svazku Slovníku pomístních jmen v Čechách

příspěvku); s významovým odstínem podobnosti se u nich v našem materiálu setkáváme zcela ojediněle (mezi adjektiva charakterizující substance na základě podobnosti zahrnuje Mluvnice češtiny 1 kupř. adjektivum *klikatý*³⁰⁾).

Mapka č. 3

Z analýzy dále vyplynulo, že jednotlivé *t*-ové sufixy si v adjektivech vyskytujících se v pomístních jménech často navzájem konkurují, srov. např. *hlnitý/hlinovitý*, *píščitý/písečnatý/pískovatý*, *jamovatý/jamnatý/jamovitý*, *kopcovatý*, *kopčitý*, *kopcovitý* apod.

Nejméně častý je v analyzovaném anoikonymickém materiálu sufix *-natý* (pět adjektiv vyskytujících se pouze jednotlivě). Poněkud častěji jsou v pomístních

(L. Olivová-Nezbedová – J. Maleníšská, 2000, s. 14 – 18). Velikost symbolů na mapkách odráží počet dokladů z jednotlivých soudních okresů.

³⁰⁾ Srov. Mluvnice češtiny 1, o. c. v pozn. 2, s. 372.

jménech doložena adjektiva utvořená sufixem *-ovitý* (sedm adjektiv; většina z nich se vyskytuje pouze jednotlivě). Výrazně častější jsou v anoikonymech adjektiva odvozená sufixem *-itý* (dvě desítky adjektiv, některá mají hojnější výskyt). Nejhojnější jsou pak adjektiva odvozená sufixy *-ovatý* a *-atý* (v obou případech přibližně tři desítky adjektiv, některá mají hojnější výskyt).

Pro úplnost je třeba připomenout, že *t*-ovým sufixům v anoikonymech konkurují i některé další přípony, zejména *-ný*, *-ní* a *-ový*.

Předmětem dalšího výzkumu, který by patrně přinesl další nové poznatky, by mohla být pomístní jména obsahující lexikální jednotky odvozené od *t*-ových adjektiv (srov. např. *Bahnatka*, *Kamenatka*, *Kopcovatka*, *Vrbovatka*, *Žlebovatka*, *Hrbovatice*, *Trnovatice*).

Výzkum územního rozšíření *t*-ových adjektiv v pomístních jménech v Čechách přinesl zajímavé výsledky; přínosná by jistě byla i jazykovězeměpisná analýza pomístních jmen typu *Bahnatka*, *Trnovatice*.

Summary

Adjectives Formed by *T*-Suffixes in Bohemian Minor Place-Names

The article provides an analysis of adjectives formed by the suffixes *-atý*, *-natý*, *-ovatý*, *-itý*, and *-ovitý* occurring in the minor place-names in Bohemia. The adjectives are divided into several semantic groups, in each of which the adjectives formed by the individual suffixes are dealt with. The geographical distribution of the minor place-names including the analysed adjectives is illustrated by several maps.